

Andreea GRUEV-VINTILA

CONTROLUL COERCITIV

ÎN MIEZUL VIOLENȚEI CONJUGALE

De la progresele științifice la cele juridice

Prefață de Evan Stark

Cuvânt-înainte de Isabelle Lonvis-Rome

Traducere din limba franceză de Nicolae Constantinescu

POLIROM

2026

Cuprins

<i>Prefață</i> (Evan Stark)	11
<i>Cuvânt-înainte</i> (Isabelle Lonvis-Rome)	15
Introducere. Violența conjugală ca încălcare a drepturilor omului	17
1. Ce este controlul coercitiv?	20
2. Violența în familie, justiția și reprezentările sociale	20
3. Drepturile femeilor: o recunoaștere internațională	22
4. Structura cărții	27
Capitolul I. Violența conjugală este o subclasă a violenței sociale, nu a conflictului conjugal.	29
1. Psihologia socială a violențelor domestice împotriva femeilor și impactul lor asupra copiilor	31
2. Studiarea <i>clasei</i> pentru înțelegerea <i>subclasei</i>	33
2.1. Cele două fire roșii ale violenței: ținta ei și genul masculin al agresorilor	33
2.2. Un continuum de spațiu public-privat	34
2.3. Reprezentări fragmentate ale violenței	36
2.4. Continuumul de violență, indiferența terților	38
2.5. La rădăcinile violenței, dezumanizarea și misoginismul	38
3. Costul violenței domestice împotriva femeilor	40
4. Violența în familie: care sunt nivelurile de analiză?	41
5. Procese sociocognitive în acțiune: reprezentări sociale și stereotipuri	44
5.1. Reprezentările sociale și ocultarea violenței soțului în familie	46
5.2. O schimbare istorică: „Un soț violent nu este un tată bun”	47
5.3. O răsturnare fulgerătoare spre stereotipul dominant... rectificabilă	50
6. Violența masculină în familie, o încălcare a drepturilor omului pentru femei și copii	52
6.1. Un feminicid la fiecare 2,5-3 zile în Franța	55

7. Controlul coercitiv, un precursor major al feminicidelor conjugale 64
8. Cronologia feminicidelor 66

Capitolul II. Controlul coercitiv, o încălcare a drepturilor omului:

abordarea globală a violenței în familie	69
1. Cum obțin agresorii supunerea victimelor?	74
2. Controlul coercitiv: obținerea supunerii în familie	77
3. O definiție mai bună a violenței în familie	81
4. Înlocuirea întrebării „De ce n-a plecat ea?” cu „Oare cum a procedat el ca s-o împiedice?”	82
5. Manifestările controlului coercitiv în cuplu	83
6. Controlul coercitiv în familie: un continuum	86
7. Izolarea victimei: sabotarea strategică a relațiilor sociale ca tactică de control coercitiv	87
8. Deosebirea dintre controlul coercitiv și noțiunile apropiate	90
8.1. Dominația psihologică	90
8.2. Violența psihologică	93
8.3. Hărțuirea morală în cadrul cuplului	93
8.4. De la strategia agresorului la controlul coercitiv	95
8.5. Care este situația violențelor reciproce?	97
9. Impactul asupra sănătății biopsihosociale a victimelor	99
9.1. Stresul și tulburarea de stres posttraumatic complexă	100
9.2. Efectele epigenetice ale traumei asupra generației următoare	106
9.3. Controlul coercitiv ca producător unic de efecte nefaste asupra stării de bine a copilului	110
10. Utilizarea procedurilor judiciare de către bărbații controlatori și coercitivi	110
10.1. Violența judiciară ca mijloc de violență financiară și încălcare a drepturilor	114
10.2. Copiii și controlul coercitiv exercitat prin hărțuire judiciară	114
11. Controlul coercitiv sărăcește pe termen lung mamele și copiii și îi îmbogățește pe agresori	115
12. Controlul coercitiv și situația de handicap	118

Capitolul III. Copiii covictime ale controlului coercitiv 121

1. Cum îndură copiii controlul coercitiv și cum îi rezistă	127
2. Copiii covictime: controlul coercitiv și co(ntra)parentalitatea, un fenomen amplu care este lent recunoscut	135
2.1. Puterea maritală, puterea paternă	137
2.2. Consacrarea principiului coparentalității prin omiterea fenomenului violenței conjugale și a cercetărilor privind impactul ei asupra copiilor	137

2.3. Dintre copiii covictime, 73% sunt supuși autorității parentale a unui tată a cărui violență a fost recunoscută	140
3. Cum poate dreptul să considere copilul covictimă a controlului coercitiv?	143
4. Interesul superior al copilului prevalează asupra interesului tatălui său violent de a menține contactul cu el	144
4.1. Interesul copilului covictimă a violenței conjugale	147
4.2. Acuzațiile de manipulare a copilului într-un context de violență domestică atacă drepturile copiilor și ale femeilor.	148
5. Recunoașterea treptată a nevoilor, statutului și drepturilor copilului covictimă a controlului coercitiv	149
6. Reprezentări vulnerabile și practici deficitare în domeniul protecției copilului.	155
6.1. Evaluarea situațiilor copiilor are oare biasuri sistematice?	157
7. Restabilirea capacității practicienilor de a garanta drepturile copiilor și ale mamelor covictime.	165
8. Controlul coercitiv și relațiile practicienilor cu copiii și cu mamele victime supraviețuitoare	168
9. Evaluarea controlului coercitiv, piatra de temelie a modelelor de protecție a copiilor covictime ale violenței domestice	171
10. Evaluarea practicilor profesionale prin prisma controlului coercitiv.	172
 Capitolul IV. De la progresele științifice la progresele juridice	177
1. Care este situația controlului coercitiv în legislația franceză?	180
2. Controlul coercitiv în instrumentele europene.	183
3. Prima incriminare penală: Anglia și Țara Galilor	184
4. Legislația de referință: <i>The Domestic Abuse (Scotland) Act</i>	186
5. Traducerea controlului coercitiv în alte legislații naționale.	188
 Concluzie	193
 <i>Mesaje esențiale</i>	199
 <i>Numere de urgență și resurse</i>	201
 <i>Mulțumiri</i>	203
 <i>Bibliografie</i>	205

8.2. Violența psihologică

Franța a fost una dintre primele țări care au sancționat violența conjugală nonfizică. Fără a le defini natura *psihologică*, articolul 222-14-3 din Codul penal, creat prin Legea nr. 2010-769 din 9 iulie 2010, stipulează totuși că „violențele prevăzute de dispozițiile prezentei secțiuni sunt pedepsite indiferent de natura lor, inclusiv dacă sunt violențe psihologice”. Mellul și Furnon-Petrescu (2021) susțin că violența psihologică este constituită din „cuvinte sau gesturi care au ca scop să-l destabilizeze pe celălalt sau să-i facă rău, dar și să-l supună, să-l controleze pentru menținerea unei poziții de superioritate” (după Hirigoyen, 1998, 2009, p. 26).

Întrebat despre diferența dintre violența psihologică și controlul coercitiv (Romm, 2018; Wiener, 2020, p. 167), Stark a răspuns:

Uneori, acești termeni sunt folosiți în mod interschimbabil, dar cred că este incorect. Violența psihologică nu este definită ca să includă elementele de control coercitiv, ca luarea banilor persoanelor, hărțuirea, violența fizică, violențele sexuale.

Astfel, toate aceste alte elemente de control coercitiv nu sunt cu adevărat elemente ale violenței psihologice.

8.3. Hărțuirea morală în cadrul cuplului

O altă noțiune apropiată semantic de controlul coercitiv este hărțuirea conjugală (Cod penal, art. 222-33-2-1). Definiția sa penală în Franța se inspiră din hărțuirea *la locul de muncă*, transpunând-o în relațiile dintre persoane care au (au avut) o relație *de cuplu*. O transpunere similară a stat și la originea incriminării inițiale a controlului coercitiv în Anglia (*Serious Crime Act*, secțiunea 76, 2015)¹. Analiza juridică arată deficiențele acestei abordări, care au dus la modificarea legii engleze în 2021 (Wiener, 2020, 2023).

În Franța, originea acestei transpuneri se regăsește în imputarea comportamentelor hărțuitoare la analiza intra- și interindividuală (Doise, 1982) a fenomenului, a trăsăturilor de personalitate, a „nevoilor” psihologice care trebuie satisfăcute de parteneră etc., ca și cum hărțuirea conjugală ar fi un *fapt psihologic* al câtorva indivizi, nu *un fenomen* masiv și ca și cum

1. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/section/76/enacted>, consultat la 20 decembrie 2021.

s-ar derula într-un vid social, scăpând inegalităților structurale, în special celor de gen, deși este o consecință a acestora și totodată un mod de a le perpetua (Ronai & Durand, 2017, p. IV). Hărțuirea conjugală figurează într-o listă de „procedee de violență psihologică” „destinate pur și simplu să stârnească frica”: „Înseamnă repetarea aceluiași lucru până când persoana, epuizată, sfârșește prin a ceda. Înseamnă discuții fără sfârșit pentru a fi făcută să mărturisească ceva. Înseamnă să fie supravegheată pe stradă, la telefon” (Hirigoyen, 2009, p. 27). Ea este *juxtapusă controlului* alături de alte procedee de violență psihologică:

Pentru a avea siguranța că femeia nu este prea independentă, trebuie să fie supravegheată, să i se controleze orele de somn, orele de masă, cheltuielile, relațiile sociale și chiar gândurile, să i se citească mesajele de pe telefon, să i se controleze geanta, să i se verifice intrările pe internet. Controlul se poate situa în registrul geloziei: este vorba despre suspiciunea constantă și atribuirea unei intenții lipsite de fundament comportamentului femeii.

Controlul este astfel redus la mijloacele prin care se exercită, ca, de exemplu, gelozia (trăsătură individuală) conjugată cu hărțuirea, ceea ce eludează și privilegiul masculin, și caracterul conexe, cumulativ al acestor mijloace care vizează același obiectiv, și dimensiunea lor *coercitivă* legată de administrarea *fricii*¹.

Pe de altă parte, infracțiunea de hărțuire conjugală exclude multe mijloace prin care agresorul își continuă controlul coercitiv înainte și după despărțire, fără echivalent în hărțuirea la locul de muncă – de exemplu:

- controlul contraparental (Durand, 2013/2022; Școala Națională de Magistratură, 2019; Sadlier, 2015);
- sabotarea strategică a relației mamă-copil (Monk, 2017; Katz, 2022);
- instrumentalizarea procedurilor în justiție (Douglas, 2018; Gutowski & Goodman, 2022), a practicienilor, a copiilor (Monk & Bowen 2021; Sadlier, 2015);
- exploatarea vulnerabilității femeilor îndeosebi ca mame;
- condiționarea copiilor prin recompensă și pedeapsă;
- amenințarea mamelor că li se vor lua copiii;

1. Am putea să cităm și definiția hărțuirii prin obiectivul și mijloacele sale „urmărind distrugerea treptată a unui individ sau a unui grup de către un alt individ sau grup *cu ajutorul unor presiuni repetate destinate să obțină ceva cu forța de la individ și, făcând aceasta, să-i provoace sau să-i inducă individului o stare de teroare*” (Chauvel, 2020, p. 120), care subliniază rolul central al administrării fricii de către agresor ca să obțină supunerea și, prin constrângere, un anumit răspuns de la victimă.

- folosirea activă a unor acuzații împotriva mamei prin utilizarea instituțiilor și practicilor care o vor învinovăți (Radford & Hester, 2006);
- denigrarea și înlocuirea mamelor ca sursă de îngrijiri și persoană de care sunt atașați copiii etc.

Toate aceste tactici de control coercitiv îl afectează pe copil, pe lângă mamă.

Muller-Lagarde și Gruev-Vintila (2022) precizează: „Spre deosebire de hărțuirea morală la locul de muncă, din care se inspiră și în cazul căreia este de ajuns ca degradarea vieții la locul de muncă să fi fost dorită de autor fără ca ea să fie neapărat constatată, hărțuirea conjugală se definește prin rezultatul ei. Judecătorul va trebui să stabilească legătura de cauzalitate dintre această degradare a condițiilor de viață, de unde și necesitatea în practică de a prezenta certificate medicale sau de a recurge la o expertiză” (p. 252), o experiență pe care victimele o descriu ca *retraumatizantă*. Această retraumatizare, precum și riscul de *victimizare secundară* pe care îl aduce sunt printre cauzele care au motivat Scoția să caracterizeze violența conjugală mai degrabă prin „linia de conduită a agresorului” (*course of conduct*) decât prin rezultat:

Presiunile neîncetate asupra victimelor pentru a le expune magistraților traumele lor psihice și impactul violenței domestice asupra sănătății lor fac din mărturia lor în cel mai bun caz un rău necesar, iar în cel mai rău caz o formă de revictimizare. Chiar dacă instanțele vor interpreta și vor pune în practică aceste dispoziții în felul lor, noua caracterizare a infracțiunii le dă speranță victimelor și celor care le susțin că un proces ar putea să se concentreze mai mult asupra acuzatului decât asupra victimei (Scott, 2020, p. 187).

În concluzie, dacă, la momentul respectiv, transpunerea hărțuirii la locul de muncă a permis legislativului să recunoască mai bine impactul hărțuirii conjugale asupra sănătății mintale a victimelor dincolo de aspectele fizice, evitând în același timp noțiunea științifică indispensabilă de traumă psihică, *focalizarea ei sociocognitivă* pe victimă pentru a caracteriza infracțiunile i-a deturnat în schimb focalizarea de pe comportamentul multidimensional de control și de coerciție al autorului pe care încerca să-l pedepsească.

8.4. De la strategia agresorului la controlul coercitiv

În Franța, examinarea aprofundată mai degrabă a comportamentelor agresorului decât a stării sau a (in)acțiunii victimei a dus la apariția modelului

de pionierat al „strategiei agresorului” (Nguyen, 2020), rezultat din mărturiile a zeci de mii de femei odată cu deschiderea liniei telefonice Viols Femmes Informations în 1986 de către doctorița Emmanuelle Piet, Marie-France Casalis și echipele Colectivului Feminist împotriva Violului.

Indiferent de forma de violență exercitată și de statutul agresorului, *apropiat* sau *necunoscut*, există caracteristici asemănătoare în strategia aplicată de autorul violenței împotriva unei femei, și anume organizarea ei în funcție de cinci priorități (tactici): izolarea victimei, deprecierea ei, inversarea vinovăției, crearea unui climat de teamă și de nesiguranță, aplicarea metodelor care să-i asigure impunitatea și, în fine, protejarea secretului.

Plasând responsabilitatea pentru violență de partea agresorului, acest model le-a permis la zeci de mii de victime „să repună lucrurile la locul lor” (Salmona, 2016), să se elibereze de rușinea și de vinovăția de a fi îndurat violențe și adesea de teamă.

Totuși, cadrul conjugal creează o situație specifică, care *prinde în capcană* victima, permițându-i agresorului să folosească o gamă extinsă de tactici fără echivalent altundeva. Faptul de a avea copii cu ea îi deschide o cale largă pentru a o jefui de resurse (Stark, 2007) și a o urmări mult timp după despărțire sub pretextul coparentalității – în realitate, *contra-parentalitate* (Școala Națională de Magistratură, 2019).

Cu toate că impactul acestor comportamente asupra alterării efective a sănătății victimelor este mai bine cunoscut și sancționat (delicte de *violență psihologică și hărțuire conjugală*), legea franceză mai are încă de transpus faptul că controlul coercitiv produce o încălcare a drepturilor fundamentale ale femeilor și în mod indisociabil ale copiilor. Adăugând la modelul strategiei agresorului, care se aplică la toate violențele împotriva femeilor, dimensiunea esențială a violențelor *conjugale*, ce iau forma comportamentelor de control și de coerciție ale autorului vizând docilitatea și supunerea victimei ținute lângă el de legătura (ex-)conjugală și coparentală, controlul coercitiv consemnează aceste comportamente *ca încălcare a drepturilor omului* (ONU, 1993) și permite sancționarea lor ca atare (Muller-Lagarde & Gruev-Vintila, 2022). De asemenea, permite legii să facă un progres semnificativ, și anume să apere drepturile femeilor și ale copiilor inclusiv în cadrul cuplului și al familiei, o zonă în care agresorul face legea și își impune regulile cu o impunitate considerabilă (HCE, 2021).

8.5. Care este situația violențelor reciproce?

Din 2019, Școala Națională de Magistratură, jurisprudența europeană¹ și internațională², precum și decretul ministrului Justiției francez din 23 noiembrie 2021 prevăd să se dea prioritate problemei de a se ști dacă a fost stabilită o listă de comportamente coercitive și/sau dominante, dincolo de determinarea oricărei afirmații faptice specifice. „Fișele de procedură” difuzate magistraților și partenerilor lor recomandă ca primă ipoteză de lucru verificarea contextului de control coercitiv și a comportamentelor victimei drept *consecință* a acestuia.

„Fișa de procedură” destinată judecătorilor pentru minori (Școala Națională de Magistratură, 2019) indică necesitatea de diagnosticare a situației. Aceasta înseamnă să se diferențieze în care dintre următoarele dinamici se înscriu violențele pentru care magistratul este sesizat, pentru a propune un răspuns adaptat.

- „Situație de control coercitiv (dominație): în 50% până la 75% dintre situațiile de violență. Aproape exclusiv din partea unui bărbat asupra unei femei. Acest tip de situații implică o relație verticală, inegalitară și rigidă. Violența devine un mijloc de a instaura o dominație asupra celuilalt, uneori în mod totalitar.
- Violență ca rezistență la o situație de control coercitiv: aproape exclusiv comisă de o femeie împotriva unui bărbat, ca răspuns la controlul coercitiv îndurat.
- Violențe situaționale: într-un context relațional degradat, în caz de conflict major, pot fi comise de ambii parteneri agresiuni fizice și verbale. Ele pot să fie comise atât de bărbați, cât și de femei. Cei doi parteneri sunt în poziție de egalitate.” Ele pot să fie motivate de furie, dar protagoniștii nu sunt stăpâniți de o teamă permanentă și nu se simt controlați de celălalt partener. Acest ultim caz se asimilează cu conflictul.

În Franța, ca și în alte țări, practicienii au nevoie de un instrument științific de diagnostic diferențial între conflict și violență ca să exprime diferența fundamentală dintre conflicte (conjugale, parentale etc.) și violență (Berger & Izard, 2023). Dacă există ipoteza unui „conflict major”,

1. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-13524%22%5D%7D>.

2. <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/04/a-children-judgment-300420.pdf>.

„exacerbat”, sau a unei violențe fizice reciproce, ea trebuie să fie supusă probei controlului coercitiv ca primă supoziție.

Ce dinamică relațională indică analiza *pozițională*? Care este modelul de comportament al fiecărui protagonist *în timp*? Indică sau nu o schemă de comportamente durabile, multidimensională, de *dominare a celuilalt*? Daunele pe termen lung sunt egale sau inegale între protagoniști? Modelul PEVC* (Lapierre *et al.*, 2022b, capitolul 3) este un instrument prețios. Dacă analiza indică o asimetrie, atunci ipoteza conflictului este infirmată în favoarea controlului coercitiv.

Cartografierea modelelor comportamentale ale protagoniștilor trebuie să urmărească derularea materială în timp, pentru că se întâmplă ca, în condițiile în care agresorul impune un climat permanent de teamă și de tensiune, victima să se opună din când în când, ca în cazul în care o mamă încearcă să-și protejeze copiii sau pe ea însăși de un risc pe care îl consideră mai mare (Lapierre *et al.*, 2022a, b). Din exterior se poate crede că e vorba de un act de violență din *partea ei*, de „un conflict major”, sau că situația este „o violență reciprocă” (vezi jurisprudența britanică, CEDO, model PVEC de protecție a copiilor covictime).

Victimele controlului coercitiv ripostează la o situație adesea *invizibilă pentru terți*. Atunci terții trebuie să se re poziționeze ca să o *vadă* și tocmai această situație trebuie să o *clarifice* prin analiza pozițională a dinamicii relaționale, căutarea controlului coercitiv și a prejudiciilor pe termen lung. Dacă victima e femeie, ca în majoritatea cazurilor, opoziția ei fizică tinde să contrazică reprezentările sociale stereotipate ale comportamentelor feminine. Or, așa cum arată psihologia socială, comportamentele persoanelor care se opun normelor sociale – în acest caz, rolurilor de gen – sau le răstoarnă sunt considerate deviate, antisociale etc. (Moscovici, 1979). Chiar actul de a rezista violenței încalcă rolul de gen feminin și îi este reproșat femeii, servind la pedepsirea ei. De altfel, Hester (2013) arată rata mare de arestări ale victimelor femei care s-au apărat făcând un gest agresiv sau violent. Totuși, „normalul și deviantul sunt definite în funcție de timp, de spațiu și de situația lor particulară în societate” (Moscovici, 1979, p. 13), de unde și importanța cartografierii dinamicii relaționale pentru a identifica în timp, în spațiul geografic și social (a)simetria pozițională, schema de comportament caracteristică interacțiunii fiecăruia dintre protagoniști, în contrast cu celelalte interacțiuni sociale ale lor pertinente pentru această analiză (vezi mai sus).

* Modèle Protection des enfants en contexte de violence conjugale (n.tr.).